

INLEIDING

Edda is een naam die een eerbiedwaardige klank heeft; wie hem hoort, denkt daarbij aan oeroude Germaanse tradities, mythen van niet-christelijke goden, en misschien wel in orakeltaal verwoorde heilige wijsheid uit een ver verleden.

De naam Edda zelf is onverklaard en behoort eigenlijk bij een ander boek; slechts door de vergissing van een zeventiende-eeuwse geleerde werd hij ook aan de verzameling liederen toegekend, die sindsdien bij uitstek als de eigenlijke Edda bekend gebleven is.

Door een gelukkig toeval bleef het handschrift bewaard, waardoor wij de Edda-verzameling kennen. Dit 'koninklijk' manuscript (*Codex Regius*), geschreven aan het einde van de dertiende eeuw, werd in de zeventiende eeuw ontdekt door de IJslandse bisschop van Skálholt en naar Kopenhagen gezonden waar het sindsdien als de grootste schat van de Koninklijke Bibliotheek bewaard wordt. Het is niet helemaal volledig want in het midden ontbreekt een vel van acht bladen waarop enige heldenliederen geschreven waren.

De samensteller van dit handschrift is met grote zorgvuldigheid te werk gegaan. Allereerst heeft hij de gedichten scherpzinnig geordend: hij zet de godenliederen vooraan en de heldenliederen daarachter. Binnen die twee afdelingen schept hij ook orde door de gedichten te rangschikken: binnen de eerste afdeling aan de hand van de goden die daarin een rol spelen en binnen de tweede aan de hand van de heldensagen die daarin voorkomen. Verder heeft hij met korte stukjes proza, waar hij dat nodig vond de gedichten verduidelijkt of een overgang tussen de verschillende liederen gemaakt.

De overige handschriften zijn van veel minder betekenis dan deze co-dex. Zij zijn of uiterst fragmentarisch of bevatten een Eddalied dat niet in de *Regius* staat; dit is het geval met de nummers 6, 7, 13, 14 en 15, dus allemaal godenliederen, die in de Edda-uitgaven zijn opgenomen en dus ook in deze vertaling. Daarnaast bestaan er ook nog andere liederen die in de Edda-trant geschreven zijn en heldensagen bevatten maar die men in de regel toch niet tot de eigenlijke Edda rekent.

Er bestaat dus in de oude Noordgermaanse poëzie een bijzonder genre dat wij met de naam Edda aanduiden. Waarin zijn eigen aard bestaat, blijkt duidelijk wanneer we deze gedichten vergelijken met de liederen die de zogenaamde *skalden* of hofdichters hebben vervaardigd. Er bestaan kenmerkende verschillen tussen deze twee genres.

In de eerste plaats zijn alle Edda-liederen naamloos: geen dichter heeft zijn naam, als hij dat al gewild zou hebben, blijvend aan deze poëzie kunnen verbinden; het nageslacht heeft de liederen als algemeen en oeroud volksbezit beschouwd. Het auteursrecht van de *skalden* daarentegen is te allen tijde erkend en men kan best begrijpen dat de maker van zo'n technisch kunststukje als het fraaie lofdicht van de *skalden* is tot in lengte van dagen als zodanig erkend werd. Daartegenover is het Eddalied eenvoudig van vorm en taal. Wij zullen de eigenaardigheden van het Eddavers straks nader bestuderen; hier wijs ik er slechts op dat het lijkt alsof er geen enkele bijzondere oefening of leerschool nodig is om de regels van deze poëzie te kunnen hanteren. Deze eenvoud van vorm en de volstreekte anonimiteit wekken de indruk dat de verzen uit een ver verleden stammen en over mensen gaan van wie we nog maar weinig weten. Men had evengoed aan een IJslandse Homerus kunnen denken.

Ongetwijfeld is het ook waar dat deze kunst heel oud is. Dit is een poëzie zoals we ons die in de tijd van de Volksverhuizing¹ kunnen voorstellen, poëzie ook, die in een dergelijke gedaante bij alle Germaanse stammen moet hebben gebloeid, evenzeer bij Goten en Franken als bij Saksen of Zweden. Al zou het echter waar zijn dat deze dichtvorm van het begin van onze jaartelling tot in de middeleeuwen beoefend zou zijn, dan volgt daaruit nog niet dat enig afzonderlijk lied ook zo oud zou zijn. Dat is zelfs onmogelijk omdat de taal zich in de loop van de eeuwen zo sterk veranderd heeft dat een gedicht uit de zesde eeuw, overgebracht in de taalvormen van de negende eeuw, tot stumperig proza zou zijn vervallen. Maar men kan zich wel voorstellen, dat zo'n oud lied geleidelijk veranderde, zelfs helemaal omgewerkt en vernieuwd werd, en toch in zijn verjongde

1 Ongeveer vierde-zesde eeuw na Chr.

vorm aan zichzelf gelijk gebleven was. Er zijn althans zeker diverse liederen die eind achtste, begin negende eeuw kunnen zijn ontstaan.

Maar Eddaliederen konden er in alle eeuwen worden gemaakt, en zij werden dat inderdaad. In deze verzameling vinden wij liederen die omstreeks het jaar 1000 ontstaan zijn, toen op IJsland het christendom aanvaard werd; er zijn er zelfs die nog in de dertiende eeuw gedicht werden, kort voor het ogenblik waarop zij in de *Codex Regius* gebundeld werden. Geen wonder dat er in toon en vorm zeer belangrijke verschillen aan de dag treden.

Aan het einde van de negende eeuw werd IJsland van Noorwegen uit bevolkt. Gedichten van voor die tijd moeten dus in Noorwegen gemaakt zijn. Van de latere liederen is het moeilijker vast te stellen waar ze gemaakt zijn, maar omdat IJsland op bijna alle gebieden van de literatuur de leiding neemt, ligt het voor de hand dat ook de latere Eddaliederen daar vandaan komen. Er is zelfs één gedicht, dat in het handschrift nadrukkelijk als uit Groenland afkomstig wordt aangeduid.

Godenliederen spreken misschien het sterkst tot de verbeelding van de moderne lezer. Hij denkt dan graag aan een diepzinnige mythe, waarin zich een niet-christelijk godsgeloof verhulde. En sommige mensen zagen de Edda zelfs als een Germaanse *Bijbel* ... Zeer ten onrechte, al was het slechts hierom dat van een leer, een dogma, in het niet-christelijke geloof geen sprake was.

Dit was veel meer een geloof van praktische rituelen die nodig waren om het leven van mens en natuur, van familie en wereld, zijn veilige en heilzame weg te doen gaan. Men vereerde de goden niet op grond van een geopenbaard inzicht in het wezen van leven en schepping, van dood en noodlot, maar van zeden en gewoonten, omdat alleen zo de kosmische orde onaangetaast bleef.

Men behoeft trouwens de Edda-verzameling maar door te lezen, om telkens weer verontrust te worden door de vraag of wat hier gezegd wordt spel of ernst is. Vreemder nog, er klinkt zoveel humor, zoveel spot, zoveel satire, dat de gedachten eerder afdwalen naar Lucianus² dan naar de *Bijbel*. Is er eigenlijk wel geloof, zijn we geneigd te vragen, of is het dezelfde geest waarmee de vrijdenkende Grieken hun oude mythen behandelden? Ook hier moet men schiften en scheiden. De liederen stammen immers

2 Schreef in de tweede eeuw na Chr. een satire op de godsdienst.

uit heel verschillende tijden en zijn bovendien van heel verschillende aard. Daar zijn allereerst de liederen waarin mythen worden verteld, zoals die twee kostelijke humoristische gedichten over avonturen van Thor (nrs 9 en 10), en die twee, die tot de kring van Freyr behoren (nrs 12 en 13). Waarschijnlijk kan men geen van deze liederen tot de eigenlijke niet-christelijke tijd rekenen. Want wel klonk zelfs in een tijd dat men nog in Thor geloofde naast diepe, oprechte eerbied ook dartele spot over zijn gemakkelijke avonturen, maar of hij enkel als de goedmoedige reus van het sprookje beschouwd werd, lijkt toch wel twijfelachtig. En Freyr is weliswaar de god die in de lente met het ontwaken van de natuur gewekt wordt tot een nieuw leven van liefde waarin hij zich als hemelgod verenigt met de godin van de aarde om overal in mens en dier en plant het ritme van de levensloop nieuw leven in te blazen, maar zo sentimenteel als de smachtende god van nr 12 kunnen wij ons de niet-christelijke Freyr toch moeilijk voorstellen. Deze gedichten zijn eerder late berijmingen van oude mythen, dus jonge variaties op een oud thema.

Klinkt in deze liederen humor, in andere klinkt spot, zoals in de nrs 8 en 11. Deze dichters hadden plezier in de *chronique scandaleuse* van de niet-christelijke goden, zoals vroeger de kerkvaders hun stof voor verontwaardigde kritiek en meedogenloze spot vonden in het labrynt van de Griekse mythologie. Een gedicht als Loki's Schimprede (nr 11) getuigt in ieder geval niet van een geloof waarin de onkuisheid van goden wordt aanvaard als mythische uitbeelding van de drift die de hele natuur dwingt te blijven scheppen. Het bewijst slechts dat men met een schampere blik de schandaaltjes aaneenrijgt tot een zeer onstichtelijke revue.

Maar plaatst men daarnaast het verheven gedicht waarmee de *Codex* begint, dan beseft men hoeveel ernst, hoeveel innigheid en waardigheid kon wonen in de geest van een man, die het grote probleem van alle mensenleven en van het wereldbestaan tot in zijn volle diepte trachtte te peilen. Hier zien wij op de grens waar 'heidendom' en christendom elkaar ontmoeten een kunstwerk ontstaan, omdat een waarachtig mens tot in zijn ziel door het leed van de mensheid gegrepen was.

Van heel andere aard dan deze verhalende gedichten is het drietal nrs 3, 4 en 5, dat zich naar de vorm kenmerkt als een spel van vraag en antwoord, maar naar de inhoud als zakelijke informatie over de mythologie. Hier wordt bijvoorbeeld gevraagd naar de namen van goden en dieren en dingen, of naar gebeurtenissen die plaatsvonden tussen schepping en wereldondergang; het kunnen onbelangrijke details zijn uit de wirwar van het oerbos van de godenmythen, maar ook dingen die een belangrijke betekenis hebben voor het leven van goden en mensen. Een geliefkoosde

omlijsting van zo'n vraaggesprek is een weddenschap tussen twee bovennatuurlijke wezens die beiden in wijsheid uitmunten.

Formele kenmerken zijn de herhaling van vaste uitdrukkingen aan het begin van de opeenvolgende vragen, de parallelle opbouw van vraag en antwoord, en zelfs het tellen van de opeenvolgende vragen. Gezien hun vorm is het aannemelijk dat deze gedichten niet heel oud zijn maar wel een oeroude traditie voortzetten, dat namelijk in de niet-christelijke tijd de mythologische omlijsting van de cultus op deze wijze van geslacht op geslacht werd doorgegeven en bewaard bleef.

Het eigenaardige gedicht nr 2 vermeldt allerlei spreuken vol levenservaring en praktische handelingsvoorschriften en bovendien belangwekkende bijzonderheden over runenmagie en toverliederen. Ook hier staan oud en nieuw door elkaar heen; maar van zeer groot belang zijn met name die strofen waardoor we een glimp kunnen opvangen van de heilige eerbied waarmee de kunst van het runenritsen (het inkrassen van runentekens) omgeven was. In de Edda heeft de samensteller een aantal hem bekende liederen bijeengebracht, en behalve deze reeds zo rijk gevarieerde inhoud heeft een gelukkig lot ons nog andere, elders opgetekende liederen laten vinden; we noemen hiervan slechts nr 6, Het Lied van Rig, waarin een dichter een voorstelling trachtte te geven van de instelling van de standen als een hiërarchische ordening van goddelijke oorsprong.

Een kort overzicht van de Noordgermaanse godenwereld is onontbeerlijk voor een juist begrip van de Eddalieder.

De goden zijn hemelse machten die in menselijke gedaante voorgesteld worden en, ieder op zijn gebied, in de behoeften van de stervelingen voorzien. Zij vormen twee verschillende groepen: de *azen* en de *wanen*, die eens in de oertijd met elkaar gestreden hebben (vergelijk nr 1), maar zich daarna hebben verzoend en nu gezamenlijk de wereld besturen. Tot de *azen* behoren de machtigste goden, zoals Odin en Thor; de *wanen* zijn in het bijzonder goden van de vruchtbaarheid, zoals Njord en Freyr.

De heerser van de godenstaat is Odin, die vooral in kringen van adel, krijgers en dichters grote verering geniet. Hij bepaalt de afloop van de strijd, hij geeft de een de overwinning en bereidt de ander de dood. Helden die lange tijd onder zijn bescherming gestaan hebben, moeten eindelijk toch ervaren dat ook voor hun geluk een einde bepaald is; die ervaring leidt tot het verwijt dat de god onbetrouwbaar is. Maar voor de held wacht na zijn dood de eeuwige vreugde van het strijdliedende hiernamaals in Walhalla. Odin is echter ook de god van de dichters omdat hij in het bezit is van de hoogste en diepste wijsheid en, net als Prometheus, goddelijke gaven veroverd en aan de mensen gegeven heeft. Hoe hij de

drank van de dichters, de dichtermede, verwierf waardoor men de gave van de poëzie verkrijgt, hoe hij door een offerhandeling de kennis van de runen verwierf, dat wordt verteld in gedicht nr 2. Hij kent in het bijzonder magische spreuken en tovergezangen, maar ook de diepste geheimen van het kosmisch bestaan.

Thor is eenvoudiger. Zijn hamer Mjøltnir kenmerkt hem al als god van de donder; geweldige kracht is zijn voornaamste eigenschap. Wanneer het erom gaat demonische machten te verdrijven dan staat hij klaar om met zijn bliksemend wapen de vijanden te verpletteren. Zo schijnt hij wel eens een toonbeeld van bruto geweld, vergelijkbaar met de reuzen die hij bestrijdt. Zijn geweldige eetlust doet latere geslachten spottend glimlachen (zie nrs 9 en 10); men heeft er plezier in de geweldenaar belachelijk te maken doordat men hem aan verstand laat missen wat hij aan kracht meer heeft dan anderen. Maar dit alles gebeurt vanuit een geesteshouding die de mythen van de goden als vermakelijke fabels is gaan beschouwen. Waar het ongebroken niet-christelijke geloof nog heerst, daar roept men Thor aan bij alle gevaren die de mens in zijn dagelijks bestaan bedreigen.

Als *wanen* zorgen Njord en Freyr voor de vruchtbaarheid. Njord is door zijn zoon Freyr op de achtergrond gedrongen en wordt in het westelijk deel van Noorwegen voornamelijk als beschermer van de zeevaart vereerd. Freyr zorgt voor akker en veestal, en ook voor de groei van het menselijk gezin. Seksuele ongebondenheid is een belangrijk kenmerk van de rituelen die dienen om de vruchtbaarheid te bevorderen; Freyr wordt ook wellust en overspel toegedicht maar men verwijt hem vooral dat hij met zijn zuster Freya getrouwd was. Maar hij heeft naast deze heftig harts-tochtelijke ook een andere, zachte en gevoelige kant, die in nr 12 aan de dag treedt.

De tragische figuur onder de goden is Balder, de zoon van Odin, die ten onder gaat als gevolg van laaghartig verraad. Hij wordt gedood door een schot van zijn blinde broer Hod, wiens hand door de boze Loki geleid wordt. En al was het wapen ook een onaanzienlijke maretak, toen die afgeschoten was veranderde het in een speer die de jonge schuldloze god doorboorde. Balders dood is een onherstelbaar verlies, het eerste teken van het naderende einde van de gehele godenwereld. Wat Loki tot deze euveldaad gedreven heeft, komen wij niet te weten; hij is een onbetrouwbaar element in het gezelschap van de goden, altijd geneigd tot boze streken, soms om onschuldige te plagen maar vaak ook met boosaardige opzet. Een wezen dat niet helemaal tot de wereld van de goden behoorde maar tussen goden en demonen in stond, zoals Loki van het begin af aan geweest schijnt te zijn, ontwikkelt zich gewoonlijk of in de ene of in de andere richting. In dit geval werd hij onweerstaanbaar naar de wereld

van de demonen getrokken en aan het eind van deze ontwikkeling wordt hij verantwoordelijk gesteld voor de dood van Balder, trekt hij zelfs in de *ragnarok* (de wereldondergang) aan het hoofd van een demonenschaar op, en heet daar de vader van alle kwaadaardige wezens die de kosmos bedreigen. Hij was een Germaans prototype van de christelijke duivel.

Er waren nog talrijke andere goden, maar die speelden in cultus en mythe een ondergeschikte rol. Sommige van hen waren vroeger van groot belang maar verdwenen langzamerhand naar de achtergrond. Dit was het geval met de oude hemelgod Tyr, wiens positie vergelijkbaar was met die van de Griekse Zeus en de Romeinse Jupiter. Hij heeft zijn plaats als heerser over de goden aan Odin moeten afstaan en treedt slechts een enkele maal op, soms zelfs zoals in nr 9, in een zeer ondergeschikte rol. Zo schijnt ook de wachter van de goden, Heimdal, een oude god te zijn, al tast men in het duister over zijn oorspronkelijke betekenis. Wij vinden hem in nr 1 als de bewaker van de hemelbrug, die bij dreigend gevaar de waarschuwendende hoorn zal laten klinken.

Aan de andere kant zijn er ook diverse goden die nog betrekkelijk jong kunnen zijn, zoals de dichtergod Bragi, of Hermod, die zijn opdracht om Balder uit de onderwereld te bevrijden niet heeft kunnen uitvoeren, en Widar, zoon en wreker van Odin, of Wali, eveneens zoon van deze god die geboren werd om de moord op Balder te wreken.

Het Germaanse pantheon heeft ook talrijke vrouwelijke goden die gewoonlijk op het gebied van de vruchtbaarheid werkzaam zijn en dan een ondergeschikte of plaatselijk beperkte werkingssfeer hebben. De voornaamste godinnen zijn Frig, de echtgenote van Odin, en Freyja, dochter van Njord en vrouw van Freyr. Maar ook deze godinnen vertonen zo weinig individualiteit dat zij wat betreft aard en cultus nauwelijks van elkaar onderscheiden kunnen worden. Dat zij in sommige gedichten van onkuisheid beticht worden spreekt vanzelf, dat hoort nu eenmaal bij de goddelijke machten die tot taak hebben de vruchtbaarheid te bevorderen.

Tegenover de goden staan velerlei soorten demonische wezens. Allereerst de reuzen, die in het noorden *trol* of *thurs* genoemd worden, en die de ruige, gevaarlijke machten van de oernatuur belichamen. Overal, in het bos, de heide, het moeras en de barre rotsen die de boer op zijn hoeve omringen, in de gehele wereld woedt een nooit aflatende strijd tussen de bouwers en de vernielers, tussen de goden en de mensen aan de ene kant en de reuzen aan de andere kant. Deze reuzen hebben vaak een monsterachtige gestalte, zij vormen een voortdurende bedreiging. Zij worden telkens weer door de bovenmenselijke kracht van Thor bedwongen, maar zij zullen ten slotte aan het einde der tijden de macht van de goden vernie-

tigen (zie nr 1). De dwergen, klein, listig en kunstvaardig, zoals zij overal elders ook worden aangetroffen, zijn minder belangrijk; zij smeden kostbare wapens, bezitten geheimzinnige vaardigheden (zie nr 5) en wijsheid.

Daarnaast bestaan dan nog de *alven*, die waarschijnlijk oorspronkelijk de geesten van de doden zijn, maar die voornamelijk in de aarde werkzaam zijn en daarvoor zelfs met geregelde offers vereerd worden. Zo behoren zij tot die brede en geschakeerde wereld van bovennatuurlijke wezens die zorgen voor het welzijn van de mensen, voor de groeikracht van de akkers en het gedijen van het vee. Daar sluiten zich dan ook de *disen* bij aan, vrouwelijke schutsgeesten net als de *nornen*³, die bij de geboorte aangeroepen worden en evenals de Griekse *parcen*³ het lot van de stervelingen bepalen.

Ten slotte zijn er de monsters, die vaak geheel of gedeeltelijk in dierengestalte worden voorgesteld. Zo is er Jormungand, de wereldslang, die in een gesloten ring om de aarde ligt, maar die bij de ondergang van de wereld samen met de demonen zal optrekken en de laatste strijd met Thor zal strijden.

Of de draak Nidhog, die aan de wortels van de wereldboom Ygdrasil knaagt en daardoor het bestaan van de kosmos in gevaar brengt. Verder is er de vervaarlijke wolf Fenrir die tot aan de *ragnarok* in boeien geslagen is maar zich dan ook zal losrukken. Ten slotte is er de godin van de onderwereld Hel, gevreesd omdat zij het rijk van de dood bestuurt, waar duisternis en verschrikking heersen, al zijn de afgrijselijke martelingen van de christelijke hel er nog niet in zwang.

Wil men de Germaanse kunst ten volle genieten, dan moet men zich ook vertrouwd maken met de vormen die ze gekozen heeft; men moet weten welke elementen in een vers als mooi en welluidend werden beschouwd. Men moet zich helemaal vrijmaken van de kunstregels van onze poëzie, van de regelmatige vers- en strofenbouw en van de bekoring van de rijmen. Het Germaanse vers is uitdrukking van de Germaanse taal en het kenmerk van het Germaans is, dat het de lettergrepen nadrukkelijk accentueert en dat in elk woord gewoonlijk de eerste lettergreep de klemtoon krijgt. In een gesproken zin merkt men een stijgen en dalen van de geluidssterkte op, een opeenvolging van golven en dalen van toon; ook het vers bestaat slechts uit een regeling van het normale spreekritme, maar dan met stafrijm (alliteratie) als bindend element, waarover wij nog zullen spreken. De gewone epische versmaat is erg eenvoudig: de kleinste eenheid is de verbinding van twee korte regels, die ieder twee heffingen hebben:

3 *Nornen* en *parcen* zijn schrikgodinnen.

Boós was Fréya,
zij brieste van wóede.

Terwijl nu in een traditioneel vers uit onze tijd de afstand tussen de heffingen aan bepaalde regels gebonden is, en dus bij een eenmaal gekozen schema het aantal lettergrepen in de daling regelmatig een of twee moet bedragen in overeenstemming met de gekozen versvorm (jambe, dactylus enz.), is de Oudgermaanse dichter hierin veel vrijer: de heffingen zijn zozeer de hoofdzaak, dat het aantal dalingen vrij willekeurig kan wisselen. Zij kunnen helemaal ontbreken, zodat twee heffingen als het ware op elkaar botsen, maar ze kunnen ook in grote getale achter elkaar voorkomen. En dit alles kan in hetzelfde gedicht plaatsvinden, ja zelfs in dezelfde strofe.

Dit geeft aan het vers een bijzonder grote soepelheid en het stelt de dichter bovendien in staat om door middel van de schikking van de dalingslettergrepen zeer verschillende indrukken op de hoorder over te brengen. Als voorbeeld kies ik een paar regels uit het *Wolwaled* (nr 1):

In de beschrijving van de wereldondergang lezen wij

dámp en vúur
dríngen dóoreen,
hóog tot de hémel
stíjgt een hété vlám.

Maar hoeveel losser is de versbouw in de volgende strofe van een van de heldenliederen:

Héldenroem wónnen wij
sterven wij hédén of mórgen –
níemand ziet de ávond
na der nórnén wóord!

Wij noemden de groep van twee regels de kleinste eenheid. Zij zijn een eenheid omdat er een bindend element aanwezig is en wel in de vorm van het stafrijm. Als hoofdregel geldt dat de beide heffingen van het eerste vers en de eerste heffing van het tweede met dezelfde klank beginnen zodat dus van de vier heffingen er drie aan de alliteratie deelnemen. Ook klinkers kunnen stafrijm vormen en in dat geval doet de aard van de klinkers er niet toe: a en o en e rijmen dus op elkaar; het is dan ook niet het timbre van de klinker dat het stafrijm vormt maar de krachtige opening van de stembanden, die aan het uitspreken van de klinker voorafgaat.

Naast de regelmatige vorm:

Het léed niet lánɡ
of líggen gínɡ

komen echter zeer talrijke verzen voor waarin deze regel niet streng wordt toegepast: er zijn dan niet drie, maar slechts twee rijmstaven, of ze staan niet op de juiste lettergrepen. De grote vrijheid, die de Eddadichter zich in dit opzicht kan veroorloven, blijkt uit regels als:

ik kán geen vréugde,
Grímhild, vóelen.⁴

en:
zij bónden Gúnnar
slóegen hem in bóeien.⁴

of:
de hál verliet
de héer der hélden.

Versregels van dit type zijn algemeen Germaans. Het bijzondere van het Noordgermaanse vers bestaat in de eerste plaats hierin, dat de vrijheid om het aantal dalingslettergrepen willekeurig te bepalen, beperkt wordt door de praktijk die een of twee van dergelijke syllaben als geoorloofd beschouwt maar zelden meer of minder accepteert. De strofische vorm is echter het belangrijkste kenmerk van de Eddapoëzie. Door de zin af te ronden aan het eind van een verzenpaar ontstaan er insnijdingen in de opeenvolging van de regels, en zo worden, al naar de aard van de zin, twee, drie of vier verzen tot een eenheid gebonden. De strofe is dus onregelmatig van omvang, al blijkt heel duidelijk dat ten slotte de omvang van acht versregels als ideale strofenvorm beschouwd werd.

Behalve deze eenvoudige versmaat, die vooral in de heldenliederen wordt toegepast, vinden we ook een andere van iets kunstiger vorm, liedmaat genoemd. Daarbij wordt elk verzenpaar gevolgd door een derde vers, dat drie heffingen telt waarvan er twee op elkaar allitereren. Als voorbeeld noem ik:

4 Deze regels komen als zodanig niet in de Edda voor (red.).

wie zullen het érf
der ázen bezíttén
als de glóed van Surt vergáat?

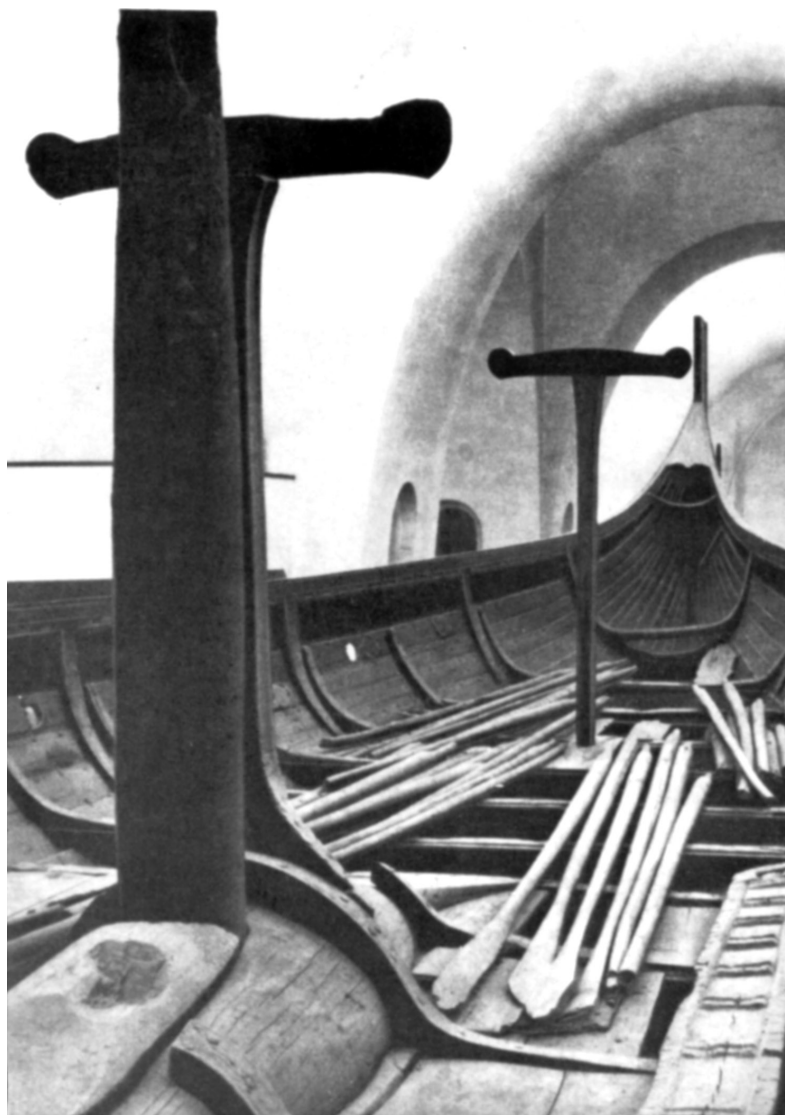
Deze versvorm wordt gebruikt voor die mythologische gedichten, waarin kennis betreffende de mythen, handelingen van de cultus, magische gebruiken of runenpraktijk worden overgedragen.

Het vinden van zoveel stafrijmende woorden in een zo klein bestek als een vers van acht lettergrepen stelt de dichter voor eigenaardige moeilijkheden. Het taalmateriaal moet wel heel rijk zijn om telkens de juiste woorden ter beschikking te stellen. Die rijkdom ontstaat allereerst door een groot aantal termen die in het bijzonder tot de dichtertaal behoren; het zijn vaak min of meer verouderde woorden die een reeks van synoniemen of tenminste gelijkwaardige uitdrukkingen vormen. Zijn ook deze niet toereikend dan zijn dichterlijke omschrijvingen, de zogenaamde kenningen, een middel om het gewenste stafrijm op te leveren. Kenningen zijn grotendeels van stereotype aard en maken, vooral in vertaling, op ons meermalen een eigenaardige indruk. Zo betekent 'schildboom' 'krijgsmán', want een boom is een voor de hand liggende beeldspraak voor een man, die dan door het epitheton⁵ 'schild' als een krijger gekenmerkt wordt.

Andere voorbeelden zijn 'woudverwoester' voor 'vuur', of 'Odins zoon' voor Balder.

Deze bijzonderheden van taal bemoeilijken een nauwkeurige weergave van de Oudnoorse tekst in het Nederlands. De synonieme woorden ontbreken vaak in onze taal, met name op het gebied van de vroeg-middeleeuwse oorlogsvoering, en de kenningen lenen zich door hun ongewone inhoud niet altijd voor een letterlijke vertaling, die bij de moderne lezer immers een glimlach van spot zou oproepen terwijl de oude dichter juist een verheven ernst heeft willen uitdrukken. Toch heb ik getracht inhoud zowel als vorm van het origineel tot hun recht te laten komen. Natuurlijk heb ik mij in de versbehandeling dezelfde vrijheden veroorloofd als de oude dichters dat zelf ook deden en zelfs een hoogst enkele maal het stafrijm laten vervallen als het een onmiddellijke vertaling van de tekst in de weg stond. Ik hoop echter, dat van de oude kunst toch zoveel ook in deze vertaling is overgegaan, dat de moderne lezer, nadat hij zich eerst vertrouwd gemaakt heeft met de eigenaardigheden van het Eddavers, daarvan de kracht en de schoonheid leert bewonderen.

5 Toevoegsel.

Het Gokstad-schip, een in 1880 uitgegraven groot vikingschip, dat ten slotte dienst heeft gedaan bij een begrafenis. Het stamt uit de negende eeuw en is vrij goed bewaard gebleven doordat het in de klei was ingegraven. Hier het gerestaureerde interieur.

GODENLIEDEREN

1 De Voorspelling van de wolwa (*Völuspá*)

Het gedicht waarmee de rij van Edda-liederen begint, is ook het edelste en verhevenste van alle. Een zieneres, de *wolwa*, ontvouwt een allesomvattend beeld van het leven van de wereld, van schepping tot uiteindelijke ondergang. Dit gebeurt in drie grote taferelen, die ieder gekenmerkt zijn door een eigen refrein: allereerst het verhaal over het ontstaan van de wereld en over de gebeurtenissen in de oertijd, waarin telkens een halve strofe ons weer herinnert aan het wijze bestuur van de ‘radende’¹ goden. Daarna het verhaal van het verval met de voortekenen van de naderende ondergang, waarin de angst voor het dreigende noodlot wordt gesuggereerd door de steeds terugkerende regel ‘Wat weet gij nog meer?’. Ten slotte de *ragnarok* zelf, de strijd van de goden tegen de kosmische monsters, de nederlaag van de goden, maar ook het uitzicht op een nieuwe wereldorde. Hier is het de Garm-strofe,² die met een dreigende klank de godenworsteling begeleidt.

Somberheid kenmerkt het lied, omdat de geest van de mensen ervan overtuigd is dat de ondergang nabij is. Men kan zeggen, dat het lied een duister heden weerspiegelt, waarin voor de mens alleen maar licht van verre horizonten schijnt: van de schuldeloze staat van de wereld toen die uit de chaos geschapen werd als geordende kosmos, en van de blijde wedergeboorte aan het einde der tijden wanneer alle schuld op zal lossen. Wie zou

1 ‘In beraad bijeen’.

2 Garm is de waakhond aan de ingang van de onderwereld.

hierbij niet aan christelijke voorstellingen van de Apocalyps³ en van het Laatste Oordeel denken? Soms zijn de overeenkomsten zo groot dat men aan ontleningen denkt, zelfs aan een dichter die, omdat hij zelf al christen is, met welgevallen de ondergang van de oude goden beschrijft, om de triomf van de nieuwe wereldheerser te verkondigen. In de vorm van dit lied die in een ander handschrift is overgeleverd lezen wij zelfs de regels:

Dan komt de verhevene
tot het hoge gericht,
sterk, van boven,
die alles beschikt.

Van een ding zijn wij echter overtuigd: het gedicht is een eenheid, een schepping van een begenadigd kunstenaar. Hij wilde niet een mythisch verhaal van de *ragnarok* schrijven maar uiting geven aan zijn eigen vrees en hoop over het lot van de wereld. Hij heeft zich afgevraagd: wat drijft ons de ondergang tegemoet, hoe zal de toekomst zijn? Zijn antwoord geeft hij dan een mythische vorm: de tegenstelling Odin – Balder. Want de oude wereld die vergaat, is de wereld van Odin. En de nieuwe wereld die eens komen zal, is die van Balder. Balder is de onschuldig gestorven god die geen deel had aan het kwaad dat de wereld van goden en mensen aangetast had en die daarom in de toekomst zou kunnen heersen over een rijk van vrede en geluk. Het gedicht is het visioen van een man die lijdt aan de slechtheid van het heden met zijn strijd en bedrog, met zijn zonde en gebreken, van een man die hunkert naar een verzoening van de tegenstellingen die het bestaan verscheuren.

Zijn stof en zijn beelden behoren alle tot het niet-christelijke geloof. Maar dat zijn gedachten zo'n hoge vlucht namen, is alleen daardoor te verklaren dat hij een geloof had leren kennen dat aan zijn belijders de stellige zekerheid verschafte dat de zondige wereld eens overwonnen zou worden. Geen christen nog maar een vroom mens die door het vreemde geloof misschien de drang naar edeler leven had voelen ontwaken, maar die toch kon hopen dat in het niet-christelijke geloof zelf de vernieuwende krachten aanwezig waren. Zo is dit gedicht de aangrijpende bekentenis van een mens die in een overgangstijd leeft. Hij hangt met zijn hele hart aan het oude vertrouwde waarin hij is opgegroeid maar het verlangen dat gewekt is drijft hem het nieuwe tegemoet. Zijn hoop zal vergeefs zijn, want in de tiende eeuw – de tijd waarin wij dit gedicht plaatsen – is het

3 Openbaring van Johannes, in de *Bijbel*.

lot van het 'heidendom' al bezegeld. Maar uit de angst van zijn gemoed werd oprechte kunst geboren.

Deze dichter kan men wel de grootste kunstenaar van de Germaanse oudheid noemen. Want zijn gevoel was sterk en diep, hij bezat een vaste geloofsovertuiging, zijn morele opvattingen getuigen van een grote ernst, en in een machtige gedachtevlucht omvatte hij aarde, hel en hemel in één groots visioen.

1
Stilte verzoek ik
de heilige geslachten,
de grote en kleine
kinderen van Heimdal;
ik wil nu, Odin,
wijsheid verkondigen:
De oude sagen,
die als eerste ik ken.

2
Mij heugen de reuzen
in oertijd geboren,
die lang geleden
het leven mij schonken;
negen werelden,
negen ruimten,
de oude maatboom
onder de grond.

3
In oertijd was het,
dat Ymir leefde,
noch zand noch zee
noch zilte golven,
er was geen aarde
en geen wijde hemel,
slechts gapende afgrond,
en gras nergens.

4
Eer Burs zonen
de aarde hieven,

de beroemde
Midgaard schiepen;
de zon bescheen
de stenen in het zuiden
de grond werd begroeid
met groene look.

5
De zon uit het zuiden,
gezel der maan,
wierp de rechterhand
om de rand van de hemel,
de zon wist niet
waar haar zalen waren,
noch wisten de sterren
hun stand aan de hemel,
noch wist de maan
welke macht zij had.

6
De radende goden
ten rechtstoel gingen,
de heilige goden
hielden toen raad;
aan nacht en maanstand
namen zij gaven,
zij bepaalden de morgen
de middag ook,
ochtend en avond
om de jaren te tellen.

– 1. Heimdal is de schepper van de standen volgens Het Lied van Rig (vgl. nr 6); hier dus stamgod van de mensen. – 2. Er zijn negen werelden in de kosmos, vgl. o.a. nr 3 str. 43; ‘maatboom’ is een omschrijving van de wereldboom Ygdrasil. – 3. Ymir is de oerreus, vgl. nr 3 str. 21 en nr 4 str. 34-35. – 4. Burs zonen zijn Odin, Wili en Wé; Midgaard is een aanduiding van de in het midden gelegen en door de mensen bewoonde aarde. – 5. De hemellichamen zijn dus wel al geschapen, maar hebben hun functie in de wereldorde nog niet gekregen. – 6. Uit deze strofe blijkt, dat de goden aan de hemellichamen hun werkzaamheden hebben toegewezen en dat daardoor een indeling van de tijd tot stand is gebracht.

7

De *azen* bewoonden
de Ida-vlakte,
tempel en altaar
timmerden zij;
zij bouwden een smidse
en smeedden het goud,
zij maakten tangen
en timmergerei.

8

Zij speelden verheugd
het heilige kansspel,
de goden bezaten
in overvloed goud,
tot drie geweldige
dochters van reuzen,
vrouwen uit Jotunheim,
de vrede verstoorden.

9

De radende goden
ten rechtstoel gingen,
de heilige goden
hielden toen raad,
wie zou scheppen
de schaar der dwergen,
uit Brimirs bloed
en Bláins dijen.

10

Drie goden maakten,
minzaam en krachtig
van 't *azengeslacht*
zich op naar het huis,
vonden aan de oever
onmachtig en zwak
Ask en Embla,
het leven ontberend.

11

Zij hadden geen adem
en evenmin inzicht,
stem noch warmte,
noch wezenstrekken;
adem gaf Odin
en inzicht Hoenir,
Lodur gaf warmte
en wezenstrekken.

12

Een es weet ik staan,
Ygdrasil heet hij,
hoog en met helder
heilvocht begoten,
vandaar komt de dauw
in de dalen vallen;
aan de bron van Urd
staat hij eeuwig groen.

– 8. Dit kansspel, gezien gevonden exemplaren van bord en speelstukken nog het best te vergelijken met ons triktrakspel, wordt door de goden gespeeld omdat dit in mythische zin het lot van de wereld bepaalt; de drie reuzendochters worden gewoonlijk als de nornen gezien. Jotunheim is het hoogste en ontoegankelijkste gebergte van Noorwegen = reuzenland. – 9. De dwergen worden uit de lichamen van een paar oerdwergen geschapen. De vertaler heeft hier zeven strofen weggelaten. Deze bevatten uitsluitend een opsomming van dwergnamen, die grotendeels onverklaard zijn. – 10 'Ask' betekent 'es', Embla is wellicht een slingerplant; de beide planten staan voor het mannelijk en vrouwelijk element; 'het leven ontberend' betekent 'dood'. – 11. Deze drie goden zouden volgens dit gedicht de mensen geschapen hebben. – 12. Ygdrasil is de wereldboom, die volgens ook elders bekende voorstellingen door goudkleurige mede (gegistete honingdrank) begoten wordt; aan de wortel is de bron, waar de schikgodin Urd woont.

13
Drie meisjes komen,
veel kennis bezittend,
uit de woning
onder die boom;
Urd heet de ene,
de andere Werdandi
– zij sneden de runen –
Skuld heet de derde;
zij voorspelden de toekomst,
bestemden het leven
voor de stervelingen,
hun lot in de strijd.

14
Voor 't eerst ontbrandde
op aarde een strijd,
toen goden met speren
Gulweig staken,
en haar verbrandden
in de hal van Hár,
driemaal verbrandden
de driemaal herborene.

15
Heid werd zij geheten,
waar zij een huis betrad,
voorspellende *wolwa*,
toverkunst wetend,
verdoolde de mensen,
verdwaasde hun geest,
was 't best gezien
bij boze vrouwen.

16
De radende goden
ten rechtstoel gingen,
de heilige goden
hielden toen raad:
of de *azen* zouden
hun zonde boeten,
of alle goden
offers ontvangen.

17
Toen slingerde Odin
zijn speer naar de vijand,
voor 't eerst ontbrandde
op aarde de strijd;
toen brak de wal,
de burcht der *azen*;
de *wanen* betraden
verwoestend het veld.

– 13. Men verklaart de namen van de drie nornen als ‘verleden’, ‘heden’ en ‘toekomst’; het runenritsen duidt op de lotsbestemming. – 14. Gulweig wordt gewoonlijk als een onheilbrengende reuzin gezien; de mythe wordt alleen hier aangeduid. ‘Hár’ betekent ‘de Hoge’ en is een naam voor Odin. – 15. Heid is een gewone naam voor tovenaressen; een *wolwa* is een vrouw, die door magische middelen de toekomst voorspellen kan. – 16. Als gevolg van Gulweigs optreden zouden de beide godengroepen, de *azen* en de *wanen*, met elkaar in strijd gekomen zijn. Deze eindigde met een vergelijk, waarbij gijzelaars geruild werden, vgl. nr 3 str. 39.

18
De radende goden
ten rechtstoel gingen,
de heilige goden
hielden toen raad;
wie gans de lucht
met gif had vermengd,
aan de reuzen gegeven
de eega van Od.

19
Thor streed alleen,
in toorn ontbrand,
– hij blijft zelden zitten,
als hij zo iets verneemt –
toen zwichtten eden,
gezworen woorden,
alle beloften
elkaar gegeven.

20
Zij weet verholen
Heimdals hoorn
onder de heilige
hemelboom;
en gouden mede
ziet zij gegoten

uit Walvaders pand
– wat weet gij nog meer?

21
Alleen zat zij buiten
toen de oude kwam,
de schrik der *azen*
in het oog haar keek;
wat vraagt gij mij
en vorst mij uit?
Odin, ik weet wel
waar uw oog gij verborgt.

22
In de beroemde
bron van Mimir
drinkt hij de mede
elke morgen!

23
Haar reikte Heervader
ringen en spangen aan,
voor toverkrachtige
toekomstwoorden
– zij zag wijd en zijd
de wereld rond.

– 18. De vrouw van Od is Freyja, godin der vruchtbaarheid; als deze in de macht van de reuzen komt, wordt het winter, een tijd waarin planten als gevolg van vorst en hagel niet goed groeien (vgl. Proserpina's afdalen in het rijk van Pluto). Op deze mythe is nr 10 gebouwd. – 19. De strofe duidt op een ook elders overgeleverde mythe, dat de goden aan een reus vrede beloofd hebben en zich dan tegen hem niet verweren kunnen; maar Thor was bij niet bij die gelegenheid aanwezig en kan dus de strijd met de reus opnemen. – 20. 'Zij' is een aanduiding van de wolwa, die dit lied spreekt; Heimdals hoorn wordt opgevat als een bazuin, waarop hij bij de ragnarok blaast, maar ook als een drinkhoorn; voor de mede zie str. 12; Walvader is Odin. – 21 beschrijft een ontmoeting van de wolwa met Odin; 'vorst gij mij uit' betekent 'kijkt gij mij vorsend (onderzoekend) aan'; 'waar uw oog gij verborgt' betekent 'waar gij uw oog verborgt'; de laatste regel duidt op de mythe, waarom Odin maar één oog heeft. – 22. Mimir is een wijze reus; met de bron wordt waarschijnlijk bedoeld de plaats, waar de kosmische mede zich bevindt. – 23. Heervader is een naam voor Odin en betekent 'aanvoerder van het leger der gevallen krijgers' ('het wilde heir'); hij dwingt dus de wolwa haar toekomstwoorden te spreken. Een spang is een ringvormig sieraad, bijv. een gesp; zie ook de afbeeldingen op pag. 86.

24

Zij zag *walkuren*
van verre gekomen,
gereed tot de rit
naar de radende goden:
Skuld met haar schild,
Skogul als tweede,
Gun, Hild, Gondul
en Geirskogul.

25

Aan Balder zag ik,
de bloedige god,
de zoon van Odin,
onheil beschikt;
er stond op het veld
een stengel gegroeid,
tenger en sierlijk,
een maretak.

26

Toen werd die twijg,
die tenger scheen,
een smartelijk wapen,
geschoten door Hod.
De broer van Balder
was weldra geboren,
en Walvaders zoon
voltrok de wraak.

27

Hij waste zijn handen
noch kamde zijn haar,
eer hij deed sterven
de doder van Balder,
maar Frig beweeende
in de Fenzalen
Walhalla's wee
– wat weet gij nog meer?

28

Geboeid zag ik liggen
in het bronnenwoud
de sluwe Loki,
die list beraamde;
daar zit ook Sigyn
met smart beladen
om het wee van Loki
– wat weet gij nog meer?

29

Door zwadderdaalen
zwelt uit het oosten
met messen en wapens
het water van Slid.

– 24. De komst der *walkuren* duidt op de toekomstige strijd. – 25. Balder zou met een maretak gedood zijn; vgl. nr 7. – 26. Hod is de broer van Balder, die, hoewel blind, hem voor de grap met een maretak beschoot, maar de tak veranderde in een doodbrengende speer; de god, die wraak voor Balder neemt, is Wali, een zoon van Odin, die slechts één nacht oud Hod doodde. – 27. Frig is de moeder van Balder; Walhalla's wee (ellende), omdat de dood van Balder de ondergang der wereld inleidt. Fenzalen is het huis van Frig. – 28. Loki is volgens andere mythen verantwoordelijk voor Balders dood; en ook in dit vers; hij wordt vastgebonden met een gifslang boven zijn hoofd; zijn vrouw Sigyn vangt het gif op in een schaal. – 29. Hier begint de beschrijving van de demonenwerelden; Slid is een onderwereldrijver.